ความอาญาซึ่งแต่ก่อนอยู่ในน่าที่กระทรวงนครบาล ทั้งชำนิชำนาญในวิธีจัดการต่าง ๆ อันเกี่ยวในน่าที่ ดังจะเห็นได้ตามที่พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองได้รับราชการซึ่งเปนการพิเศษมา เช่นเมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๐๙ แล ๑๑๓ ได้เปนข้าหลวงออกไปรักษาการโจรผู้ร้าย ในทุ่งตวันออกมณฑลกรุงเทพ ฯ รัตนโกสินทรศก ๑๑๓ เปนข้าหลวงพร้อมด้วยกงสุลฝรั่งเศสออกไปไต่สวนเรื่องพวกแขกกับพวกราษฎรตำบลหัวคู้วิวาทยิงกันตาย แลรัตนโกสินทรศก ๑๑๔ เปนกรรมการพิเศษตัดสินคดีเรื่องบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม แลการอื่น ๆ เช่นจัดการซื้อที่ดินของรัฐบาลเปนต้นเหล่านี้ได้ราชการเรียบร้อยตลอดมา ส่วนในกระทรวงยุติธรรมตั้งแต่พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ได้เข้าไปรับตำแหน่งเปนเสนาบดีมาก็ไม่ช้านานปานใด แต่ก็ได้แลเห็นปรากฏแล้วว่าราชการในกระทรวงนั้นดำเนินไปโดยอาการอันเรียบร้อย แลคดีที่คั่งค้างอยู่ในศาลหลวงต่าง ๆ ก็ได้จัดการเร่งรัดให้ผู้พิพากษาจัดการพิจารณาให้แล้วเสร็จไปโดยรวดเร็ว เปนการดีสมด้วยพระราชประสงค์ ทั้งเปนผู้ที่ได้สนองพระเดชพระคุณในราชการส่วนพระองค์อีกเปนอันมาก มีความซื่อตรงจงรักภักดีต่อราชตระกูล เอาใจใส่ในราชการแผ่นดิน แลเปนมนตรีดีมีอัธยาไศรยใจคอกว้างขวางแลโอบอ้อมอารีแก่เพื่อนข้าราชการตลอดจนคนสามัญ อันอยู่ในความปกครองเปนที่นับถือรักใคร่ของคนทั้งปวงเปนอันมาก ทั้งเปนผู้ที่มีความปรีชา

สามารถในราชกิจน้อยใหญ่ จะคิดทำการใดก็เปนไปโดยประกอบด้วยน้ำใจอันสุจริตแลเยือกเย็น เปนผู้มีความคิดอันสุขุมแลถี่ถ้วน สมควรเปนข้าราชการผู้ใหญ่อันเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้ ทั้งในเวลานี้ก็ได้รับราชการในตำแหน่งเสนาบดี อันเปนตำแหน่งสูงสุด สมควรจะได้รับเกียรติยศใหญ่ยิ่งขึ้น

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ขึ้นเปนเจ้าพระยา มีสมญาจาฤกในสุพรรณบัตรว่า เจ้าพระยาอภัยราชา มหายุติธรรมธร สยามนรินทรนิตยภักดี วรางคมนตรีกุลพิศิษฏ์ ไกรสรวิชิตสันตติวงศ์ สิทธิประสงค์นฤปราช สุจริตามาตย์สัตถริยาศรัย อดุลไตรรัตนสรณธาดา อภัยพิริยบรากรมพาหุ ครุธนาม ดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณคุณสารสมบัติ บริวารสมบูรณ์ทุกประการ เทอญ ฯะ

เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต (ม.ร.ว. อรุณ)

เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต นามเดิมหม่อมราชวงศ์อรุณ ฉัตรกุล ณกรุงเทพ เปนบุตรหม่อมเจ้านิลในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๑ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ถวายตัวทำราชการในรัชกาลที่ ๕ เปนทหารมหาดเล็ก แล้วได้

พระราชทานสัญญาบัตร เปนหลวงสรวิเศษเดชาวุธ ปลัดกรมบื้นใหญ่ แล้วเลื่อนเปนพระสรวิเศษเดชาวุธ แลเปนพระยาพหลพลพยุหเสนา รับราชการทหารเปนนายพล เลื่อนเปนพระยาสีหราชเดโชไชย ในรัชกาลปัจจุบันนี้เปนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนเจ้าพระยา มีคำประกาศดังนี้ :—

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาค ๒๔๕๕ พรรษา กาลปัตยุบันจันทโคจร มุสิกสัมพัตสร กรรติกมาส สุกกปักษ์ ดดิยดิถี สสิวาร สุริยคติกาลรัตนโกสินทรศก ๑๓๑ พฤศจิกายนมาส เอกาทสมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระยาสีหราชเดโชไชย ได้เข้ารับราชการในกรมทหารมหาดเล็กมาตั้งแต่ศก ๙๐ แลได้ทำการในน่าที่ทหารตั้งแต่เปนพลทหารมหาดเล็กแล้วจึ่งได้เลื่อนยศเปนนายสิบตรีนายสิบโทชั้นประทวน ขึ้นมาจนถึงเปนนายทหารชั้นสัญญาบัตร ตั้งแต่ชั้นเปนนายร้อยเปนลำดับขึ้นมาจนถึงเปนนายพลเอก ส่วนน่าที่นั้นเดิมรับราชการอยู่ในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ แล้วได้ย้ายไปเปนนายร้อยโทกรมทหารบื้นใหญ่ แล้วมาเปนปลัดกอง แลเปนผู้บังคับการโรงเรียนทหารบก แล้วมาเปนผู้บัญชาการทหารบก แล้วเปนยกรบัตรทัพบก เปนปลัดทัพบก จนถึงเปนรองผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ แลเปนผู้ช่วยเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

ในบัดนี้ ส่วนราชการพิเศษอันควรนับว่าเปนราชการสำคัญซึ่งพระยาสีหราชเดโชไชยได้กระทำมานั้น เมื่อศก ๑๐๖ ได้เข้ากองทัพไปปราบจีนฮ่อที่ทุ่งเชียงคำแขวงเมืองลาวพวน เมื่อศก ๑๒๒ ได้เปนผู้จัดราชการทหารบกให้ไปปราบเงี้ยวที่ก่อการจลาจลในมณฑลพายัพ ในน่าที่แทนผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ แลได้ไปตรวจราชการมณฑลบูรพาครั้งหนึ่ง เมื่อศก ๑๒๔ ได้ไปตรวจราชการมณฑลพายัพครั้งหนึ่ง แลได้ไปราชการปราบจีนอั้งยี่ที่ตำบลดอนกระเบื้องแขวงเมืองราชบุรีครั้งหนึ่ง แลเมื่อศก ๑๑๖ กับศก ๑๒๖ ได้รับตำแหน่งเปนแม่ทัพพิเศษในการรวมพลสวนสนามรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากยุโรปรวม ๒ ครั้ง ตามอาการที่พระยาสีหราชเดโชไชยได้รับราชการมานี้ ปรากฏว่าเปนผู้ได้รับราชการในกรมทหารตั้งแต่ต้นตลอดมาจนบัดนี้ เปนเวลาอันช้านาน ทั้งได้ย้ายไปรับราชการในกรมทหารต่าง ๆ หลายกรม ควรนับว่าเปนผู้รอบรู้การงานในกระทรวงกลาโหม แลในกรมทหารต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นผู้น้อยจนถึงชั้นผู้ใหญ่ชำนิชำนาญ ทั้งอาการที่พระยาสีหราชเดโชไชยได้เลื่อนยศบันดาศักดิเปนลำดับมานั้น ก็เปนพยานว่าพระยาสีหราชเดโชไชยได้ปฏิบัติราชการในน่าที่นั้น ๆ เรียบร้อยตลอดมา ส่วนการพิเศษนั้นเล่าก็ได้ราชการดีไม่มีที่เสียหาย เปนพยานแห่งความรอบรู้แลความสามารถในราชการกระทรวงกลาโหมเปนอย่างดี สมควรที่จะเปนเยี่ยงอย่างแก่ข้า

ราชการทั่วไป ทั้งได้ทรงสังเกตเห็นแน่ชัดแล้ว ว่าพระยาสีหราชเดโชไชย เปนผู้มีอัธยาไศรยอันกอปด้วยความซื่อสัจสุจริต จะปฏิบัติราชกิจใด ๆ ก็ย่อมจะกระทำไปโดยใช้พิจารณอันสุขุมเยือกเย็น แลที่เห็นว่าจะเปนประโยชน์แท้จริง ทั้งมีน้ำใจอันสุจริตซื่อตรงจงรักภักดีทั้งในส่วนพระองค์ แลในน่าที่ราชการ เปนผู้เอาใจใส่สมัคสมานในหมู่ข้าราชการร่วมน่าที่ แลประพฤติต่อผู้ใหญ่ผู้น้อยโดยอาการอันสมควรสม่ำเสมออยู่ เปนผู้ที่สมควรจะทรงยกย่องสถาปนาไว้ ในตำแหน่งข้าราชการผู้ใหญ่ได้ผู้หนึ่ง

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาพระยาสีหราชเดโชไชยอภัยพิริยบรากรมพาหุ ขึ้นเปนเจ้าพระยา มีสมญาจาฤกในสุพรรณบัตรว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต มหิศรมหาสวามิภักดิ์ สุรินทรศักดิประพัทธพงษ์ จตุรงคเสนาบดี ยุทธวิธีสุขุมวินิต ธรรมสุจริตศิริสวัสดิ พุทธาทิรัตนสรณธาดา อุดมอาชวาธยาศรัย อภัยพิริยบรากรมพาหุ มุสิกนาม ดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณศุขศิริสวัสดิพิพัฒมงคล ธนสารสมบัติ บริวารสมบูรณ์ทุกประการ เทอญ

บุตรธิดาของท่าน คือ จมื่นราชนาคา ม.ล. โรจน์ แลคุณหญิง (วงษ์) สุรวงษ์วิวัฒน์ เปนต้น

เจ้าพระยาพระเสด็จ (ม.ร.ว. เปี่ย)

เจ้าพระยาพระเสด็จ นามเดิมหม่อมราชวงษ์เปี่ย มาลากุล ณกรุงเทพ ในพระวรวงษ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอชั้น ๒ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ แรกรับราชการในกรมศึกษาธิการ พระราชทานสัญญาบัตรเปนหลวงไพศาลศิลปศาตร แล้วย้ายมาอยู่กระทรวงมหาดไทย เปนที่พระมนตรีพจนกิจ แล้วรับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนเปนพระยาวิสุทธสุริยศักดิ ตำแหน่งในกรมมหาดเล็ก แล้วมารับราชการเปนปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้เปนเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนเจ้าพระยา มีคำประกาศดังนี้ ÷

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาค ๒๔๕๖ พรรษา กาลปัตยุบันจันทรโคจร อุสุภสัมพัตสร กรรติกมาส สุกกปักษ์ จตุตถีดิถี ภุมวาร สุริยคติกาล พฤศจิกายนมาส เอกาทสมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระยาวิสุทธสุริยศักดิ เปนผู้มีฉันทวิริยในการศึกษาอักขรสมัยทั้งไทยแลต่างประเทศแต่เดิมมา แรกเข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๙ ตั้งแต่เปนเสมียนสามัญเปนต้นตลอดขึ้นมา

จนถึงเปนนายเวรวิเศษของเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ครั้นพุทธศักราช ๒๔๓๕ ได้ย้ายมารับราชการในกระทรวงมหาดไทยในตำแหน่งนายเวรวิเศษ แล้วเปนปลัดกรมกองทะเบียน ครั้นพุทธศักราช ๒๔๓๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จไปทรงศึกษาวิทยาการณยุโรป และรับราชการตำแหน่งเลขานุการสถานราชทูตสยามณกรุงลอนดอน แล้วเปนอุปทูต แลเปนอรรคราชทูตพิเศษประจำราชสำนักอังกฤษ ฮอแลนด์ เบลเยี่ยม และยูไนเตดสเตตอเมริกา แลได้สนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งพระอภิบาลส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดเวลานั้นด้วย ครั้นพุทธศักราช ๒๔๔๒ กลับเข้ามารับราชการในกรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ ให้เปนผู้อำนวยการโรงเรียนมหาดเล็ก ในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเริ่มจัดขึ้นในปีนั้น ครั้นพุทธศักราช ๒๔๔๕ โปรดเกล้า ฯ ให้รับราชการในกระทรวงธรรมการ เปนตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ แล้วเปนปลัดทูลฉลองแลเปนรองเสนาบดี เปนผู้รั้งเสนาบดีเปนลำดับมา จนถึงได้เปนเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕

ในเวลาที่พระยาวิสุทธสุริยศักดิรับราชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทย ได้ตามเสด็จเสนาบดีไปตรวจราชการหัวเมืองทางปักษ์ใต้แลฝ่ายเหนือ กับทั้ง

ฝ่ายตวันตกแลตวันออกเปนหลายคราว แลได้เปนเลขานุการของพระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์ ออกไปส่งเสด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ ๔ พระองค์ ทรงศึกษาศิลปวิทยาณประเทศยุโรป แลถวายเครื่องราชอิศริยาภรณ์แด่พระเจ้ากรุง เยอรมนี ออสเตรีย สวิเดน เดนมารก แลประธานาธิบดีของประเทศฝรั่งเศส แล้วได้ตรวจการทหารณเมืองพม่า อินเดีย แลประเทศยุโรป เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๐ ครั้งหนึ่ง ได้เปนเลขานุการของสมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ไปถวายพระราชสาส์นเยี่ยมเยียนพระเจ้ากรุงยี่ปุ่น แลประพาศเมืองจีนเมืองญวน เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๓ ครั้งหนึ่ง เมื่อรับราชการในตำแหน่งอรรคราชทูตสยามณประเทศยุโรปนั้น ก็ได้ โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ครั้งยังดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมารไปณราชสำนักต่าง ๆ ในประเทศยุโรปหลายครั้ง เพราะฉนั้นจึงเปนผู้คุ้นเคยต่อราชสำนักนานาประเทศเปนหลายประเทศ

อนึ่งในเวลาที่พระยาวิสุทธสุริยศักดิไปราชการทั้งในพระราชอาณาจักรแลนานาประเทศ ได้ปลงใจตั้งในราชการอุส่าหสอดส่องสังเกตกิจราชการต่าง ๆ มีการศึกษาแลจริยคดิเปนสำคัญ จึงเปนผู้มีความรู้กว้างขวางใน

ทางจัดสรรการศึกษา เมื่อได้มารับราชการในกระทรวงธรรมการจึ่งได้จัดระเบียบราชการในกระทรวงได้เรียบร้อยเปนหลักฐาน แลตั้งรูปการศึกษาแล้วแก้ไขต่อ ๆ มา จนการศึกษาแพร่หลายไปตลอดพระราชอาณาจักร สมดังพระบรมราโชบาย ทั้งได้เปนผู้แต่งตำราเรียนให้แพร่หลายเปนประโยชน์แก่กุลบุตรเปนอันมาก ก็การศึกษาเปนสิ่งสำคัญสำหรับชาติแลประเทศประการใด เปนการยากลำบากเพียงใด แลพระยาวิสุทธสุริยศักดิเปนผู้มีความอดทนมิได้หวั่นไหวย่อท้อต่ออุปสัคทั้งปวง ตั้งหน้าอุสาหพากเพียรจัดการสำเร็จมาถึงเพียงนี้มีผลอย่างใด ย่อมปรากฏแก่มหาชนอยู่แล้ว ทั้งได้จัดตั้งสามัคยาจารย์สมาคม ให้เปนที่ชุมนุมหารือแลศึกษาศิลปวิทยาให้แตกฉานยิ่งขึ้น

อนึ่งตลอดเวลาที่พระยาวิสุทธสุริยศักดิรับราชการมานี้ ยังได้รับราชการพิเศษอีกเปนหลายครั้ง คือ เปนข้าหลวงตรวจการโรงเรียนในกรุงเทพ ฯ แลหัวเมือง เปนข้าหลวงสอบไล่หนังสือไทยในชั้นต้นก่อนตั้งกรมศึกษาธิการ เปนผู้จัดการโรงเรียนราชกุมาร เปนกรรมการรวบรวมเรื่องพระราชอาณาเขตรฝ่ายเหนือในกระทรวงมหาดไทย เมื่อรับราชการในตำแหน่งอรรคราชทูตสยามณประเทศยุโรป ได้เปนพระอภิบาลจัดการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ แลพระเจ้าพี่ยาน้องยาเธอเปนหลายพระองค์ แลได้เปนผู้จัดการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในประเทศอังกฤษ เมื่อครั้ง

เสด็จประพาศในพระพุทธศักราช ๒๔๔๐ แลได้เปนราชทูตไปในการราชาภิเศกสมเด็จพระนางเจ้าวิลเฮลมินาแห่งประเทศฮอแลนด์ เปนอุปทูตแทนรัฐบาลสยามไปประชุมความสงบราบคาบณกรุงเฮก เมื่อกลับเข้ามารับราชการในกรุงเทพ ฯ ได้เปนกรรมการจัดการหอพระพุทธสาสนสังคหะ เปนกรรมการจัดการโรงเรียนเบญจมบพิตร เปนทูตพิเศษไปรับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมาร เมื่อสำเร็จการทรงศึกษาเสด็จกลับเข้ามาถึงประเทศยี่ปุ่น เปนกรรมการจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนผู้ตรวจโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เปนผู้ช่วยตรวจการลูกเสือ แลอื่น ๆ อีกหลายอย่าง

เมื่อได้รฦกถึงราชการที่พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์กระทำมาทั้งปวงนี้แล้ว ก็เปนพยานให้เห็นชัดว่า พระยาวิสุทธสุริยศักดิเปนผู้มีสติปัญญาวิจารณญาณอย่างสุขุม มีความสามารถในราชกิจน้อยใหญ่ ได้กระทำความดีไว้ในราชการเปนอันมาก ทั้งเปนผู้มีอัธยาไศรยเยือกเย็นมั่นคง ทั้งตั้งใจปฏิบัติราชกิจต้องตามพระบรมราโชบายซึ่งเข้าใจถ่องแท้ เพราะเปนผู้ที่ได้เคยทรงคุ้นแลรับราชการใกล้ชิดพระองค์อย่างสนิท มีความโอบอ้อมอารีเปนที่นิยมแห่งชนโดยมาก ตั้งตนไว้ในที่สมควรแก่เกียรติยศที่ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยง ในเวลานี้ก็ได้รับราชการในที่เสนาบดีมีตำแหน่ง

อันสูงสุดแล้ว สมควรจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ยกย่องให้มีเกียรติยศใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาพระยาวิสุทธสุริยศักดิ ขึ้นเปนเจ้าพระยา มีสมญาจาฤกในสุพรรณบัตรว่า เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ศรีวิสุทธสุริยศักดิ อรรคพุทธสาสนวโรประการ ศิลปสาตรพิศาลศึกษานุกิจ บัณฑิตยการานุรักษ์ สามัคยาจารย์วิบุลย์ มาลากุลบริพัตร บรมรัตยราชสวามิภักดิ์ เสมาธรรมจักรมุรธาธร คุณกิจจานุศรอาชวาธยาไศรย พุทธาทิไตรรัตนธาดา อภัยพิริยบรากรมพาหุ มุสิกนาม ดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณศุขศิริสวัสดิพิพัฒมงคล ธนสารสมบัติ บริวารสมบูรณ์ทุกประการ

บุตรของท่าน คือ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ณกรุงเทพ รับราชการเปนมหาดเล็กรับใช้อยู่ในเวลานี้

เจ้าพระยาพระเสด็จถึงอสัญกรรม เมื่อปีมโรง พ.ศ.๒๔๕๙

เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว. ปุ้ม)

เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี นามเดิมหม่อมราชวงศ์ ปุ้ม มาลากุล ณกรุงเทพ ในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ แรกรับราชการในกรมมหาดเล็กเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเปนนายกวดหุ้ม

แพร แล้วมารับราชการกรมวัง เปนจมื่นจงภักดีองค์ขวา แล้วเลื่อนเปนพระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้เปนเสนาบดีกระทรวงวัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนเจ้าพระยา มีคำประกาศดังนี้ :–

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาค ๒๔๕๖ พรรษา กาลปัตยุบันจันทรโคจร อุสุภสัมพัตสร กรรติกมาส สุกกปักษ์ จตุตถีดิถี ภุมวาร สุริยคติกาล พฤศจิกายนมาส เอกาทสมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร ได้เริ่มเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็ก เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนนายกวดหุ้มแพร มหาดเล็กเวรฤทธิ์ ครั้นพุทธศักราช ๒๔๓๙ โปรดเกล้า ฯ ให้รับราชการในกระทรวงวัง เปนจมื่นจงภักดีองค์ขวา แต่มีน่าที่ในกรมพระราชพิธีด้วย ต่อมาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนผู้บัญชาการกรมฝีพายแลกรมช่างสิบหมู่ แล้วเปนผู้รั้งผู้บัญชาการกรมพระคชบาล เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๖ โปรดเกล้า ฯ ให้เปนพระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร มีน่าที่บัญชาการกรมพระราชพิธี แลได้เปนผู้รั้งเสนาบดีชั่วคราวครั้งหนึ่ง ต่อมาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนปลัดทูลฉลองกระทรวงวัง แล้วได้โปรดเกล้า ฯ ให้จัดระเบียบราชการกรมวังนอก ซึ่งเปลี่ยนเปนกรมทหารรักษาวังณบัดนี้

โปรดเกล้า ฯ ให้มียศเปนนายพันตรีวิเศษกรมทหารรักษาวัง แลโปรดเกล้า ฯ ให้จัดระเบียบการปกครองกรมพระตำรวจขึ้นใหม่ ให้เปนกรมขึ้นทางกระทรวงวัง ครั้นพุทธศักราช ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานยศให้เปนมหาเสวกเอก แลตำแหน่งที่สมุหพระราชมณเฑียร แลต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๕๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนเสนาบดีกระทรวงวัง แลเพิ่มน่าที่เปนอธิบดีกรมศิลปากรด้วย

ส่วนราชการจรนั้น พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียรก็ได้ฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาเปนหลายประการ คือได้จัดการในน่าที่รับรอง แลทั้งจัดการคล้องช้างถวายเจ้าต่างประเทศทอดพระเนตรในพุทธศักราช ๒๔๔๒ ครั้งหนึ่ง ครั้นพุทธศักราช ๒๔๔๓ มีการพระเมรุสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ มกุฎราชกุมาร ก็ได้โปรดเกล้า ฯ ให้เปนแม่กองช่างในการพระเมรุท้องสนามคราวนั้นเปนหลายน่าที่ นอกจากนี้ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ช่วยในการปฏิสังขรณ์วัดเบญจมบพิตร แลวัดราชบพิธ แลทำการช่างอื่น ๆ ในส่วนพระองค์อีกเปนหลายอย่าง

มาในรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้โปรดเกล้า ฯ ให้เปนน่าที่ผู้อำนวยการต่าง ๆ ส่วนในพระราชสำนักในงานพระบรมราชาภิเศกผ่านพิภพ แลงานพระบรม

ราชาภิเศกสมโภชทั้ง ๒ คราว เปนผู้ที่มีความรอบรู้ราชประเพณีในพระราชสำนักอย่างประเสริฐ ทั้งอาไศรยเหตุที่มีใจสุจริตซื่อตรงจงรักภักดี คอยระวังฟังพระบรมราโชบายอยู่เปนเนืองนิตย์ ตั้งจิตรสนองพระเดชพระคุณมิได้ผิดจากพระราชนิยมทุกสิ่งอัน โดยความอุสาหวิริยภาพมิได้ย่อท้อต่อความลำบากยากกาย มิได้มีความเบื่อหน่ายต่อราชกิจใด ๆ เลย จึ่งได้สามารถรับราชการให้เปนที่พอพระราชหฤทัยทุกเมื่อทุกสถาน ทั้งเปนผู้ได้ศึกษาสำเหนียกชำนิชำนาญในการพระราชพิธี แลการช่างต่าง ๆ มาโดยช่ำชอง เปนผู้เอาใจใส่สอดส่องในราชกิจทั่วไป ประกอบด้วยความเฉียบแหลมว่องไวในปฏิภาณโวหาร มีอัธยาไศรยไพศาลโอบอ้อมอารีเปนที่นิยมนับถือของคนเปนอันมาก ทั้งเปนผู้เอาใจใส่ที่จะแผ่ความไมตรีให้เปนไปในเพื่อนข้าราชการทั้งปวง สมควรแก่ผู้ที่ตั้งอยู่ในฐานันดรอันใหญ่ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยในความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท บัดนี้ก็ได้รับราชการอยู่ในน่าที่เสนาบดีมีตำแหน่งอันสูงสุดแล้ว สมควรจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เพิ่มเกียรติยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาพระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียรขึ้นเปนเจ้าพระยา มีสมญาจาฤกในสุพรรณบัตรว่า เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ศรีรัตนมณเฑียรบาล บรมราโชประการกิจจาภิรมย์ สรรโพดม

ราชธุรานุประดิษฐ์ ธรรมสุจริตวิบุลย์ มาลากุลวิวัฒน์ บำรุงรัตนราชประเพณี นิตยภักดีนฤปนารถ อันเตปุริกามาตย์มหานายก อรรคเสวกนนทิพาหมุรธาธร กิติขจรเสนาบดี ศรีรัตนไตรสรณธาดา อุดมอาชวาชยาไศรย อภัยพิริยบรากรมพาหุ นาคนาม ดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณศุขศิริสวัสดิพิพัฒมงคล ธนสารสมบัติ บริวารสมบูรณ์ทุกประการ เทอญ ฯะ

บุตรของท่าน คือ หม่อมหลวงป๋อง มาลากุล เปนต้น

เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ (ชม)

เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ นามเดิม ชม สุนทรารชุน เปนบุตรพระสุรินทามาตย์ คล้าย หลานพระยาเทพอรชุน ถึง แลพระยาศรีสหเทพ เพ็งเปนตา ถวายตัวเปนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ขึ้นไปรับราชการฝ่ายพระราชวังบวร ฯ เปนจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ปลัดกรมตำรวจ ครั้นกรมพระราชวังทิวงคต มารับราชการในกระทรวงมหาดไทย เปนหลวงเสนีพิทักษ์ แล้วเปนพระยาสุนทรบุรีศรีพไชยสงคราม ผู้ว่าราชการจังหวัดนครไชยศรี แล้วได้เลื่อนเปนสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรี ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ ทรงพระกรุณาโปรดให้เปนเจ้าพระยา มีคำประกาศดังนี้ :—

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาค ๒๔๕๖ พรรษา กาลบัตยุบัน จันทรโคจร อุศภสัมพัตศร มาฆมาศ กาฬบักษ์ ทวาทสีดิถี โสรวาร สุริยคติกาล กุมภาพันธ์มาส เอกวีสติมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม ได้รับราชการมาช้านาน จำเดิมแต่เปนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๔ ครั้นมาในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ไปรับราชการในกรมตำรวจพระราชวังบวร ฯ แล้วมาสมทบในพระบรมมหาราชวังเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๒๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี หรุ่น ไปจัดราชการเมืองนครจำปาศักดิ์ ก็ได้เปนข้าหลวงไปกับพระยามหาอำมาตย์ด้วย ได้ไปจัดการเมืองเขมราฐ เมืองมุกดาหาร เมืองนครพนม แลทำด่านฝ่ายแม่น้ำโขงด้านตวันออก แลได้ไปป้องกันเจ้ากรุงญวนซึ่งแตกหนีฝรั่งเศสมาใกล้เชิงเขาบรรทัด เพื่อมิให้หลบเข้ามาอาไศรยในพระราชอาณาเขตร เปนการรักษาทางพระราชไมตรี แลได้ทำด่านตามลำแม่น้ำโขง ซึ่งต่อเขตรแดนเมืองเขมร ต่อมาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับราชการสังกัดในกระทรวงมหาดไทย แลโปรดให้ไปราชการกับพวกกอมมิสแซร์ฝรั่งเศสกองทำแผนที่ จนถึงเมืองกระแจะซึ่งเปนเขตรแดนเขมร แล้วโปรดให้เปนข้าหลวงที่สองรักษา

ราชการเมืองพระตะบอง เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๓๖ ได้คุมกำลังไปป้อง กันรักษาพระราชอาณาเขตรที่หนองคำนนเขตรเมืองนครเสียมราฐ ตลอด จนชายทเลสาบ แลเปนที่ปฤกษาราชการพระยาคัภัยภูเบศร์ ซึ่ง วลานั้นรักษาราชการอยู่เมืองพระตะบอง ในระยะซึ่งไปราชการหัวเมืองลาว มืองเขมรอยู่นี้ เปนเวลานานกว่า ๑๐ ปี ต้องรับราชการด้วยความเหนื่อยยาก ตรากตรำลำบากเปนอันมาก

ภายหลังตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองพิจิตรว่าง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า โปรดกระหม่อม ให้ไปรับราชการในตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองพิจิตร แลโปรดให้ไปรักษาราชการตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลพิศณุโลก แทน สมุหเทศาภิบาลในเวลาซึ่งไปรับราชการน่าที่อื่นคราว ๑ แลได้ทำการตัดทาง ยกเสาพาดสายโทรเลขจากเมืองพิศณุโลกถึงเมืองนครสวรรค์

ครั้นตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองนครไชยศรีไม่มีตัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ตำแหน่งนี้เปนตำแหน่งสำคัญกว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือ ต้องเปนผู้ที่รอบรู้ราชการ ทำการแขงแรง จึงจะรักษาการเปนความสดวกเรียบร้อย ทรงทราบความ สามารถของพระยาสุนทรบุรีว่า สมควรจะรับราชการตำแหน่งนี้ได้ดี จึง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เปนผู้ว่าราชการเมืองนคร ไชยศรี แลต่อมาได้เปนผู้รับราชการแทนสมุหเทศาภิบาลด้วย ภายหลัง

ทรงพระราชดำริห์ เห็นว่าพระยาสุนทรบุรีมีความสามารถ จะรับราชการเปนใหญ่เปนประธานในมณฑลนครไชยศรีได้ จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระยาสุนทรบุรีเปนสมุหเทศาภิบาล รับราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบมา พระยาสุนทรบุรีได้อุสาหจัดการทำนุบำรุงบ้านเมืองระงับโจรผู้ร้ายสงบเรียบร้อย แลบำรุงพระนครปฐมอันรกเรื้ออยู่แต่ก่อนให้เปนพระนครอันงดงาม มีถนนหนทางตึกตลาดไพศาลครึกครื้นเปนที่ประชุมชน ทำพระราชทรัพย์ให้บังเกิดทวีมากขึ้น ส่วนพระปฐมเจดีย์อรรคบูชนียสถาน ก็ได้จัดการปฏิสังขรณ์ทำนุบำรุงให้งดงามรุ่งเรืองเปนที่ก่อเกิดความเลื่อมใสของพุทธบริษัททั้งปวง

ส่วนความประพฤติของพระยาสุนทรบุรี ย่อมเปนผู้มีอัธยาไศรยกว้างขวางโอบอ้อมอารี เปนที่รักของประชาชนทุกหมู่ทุกเหล่า ทั้งเปนที่ชอบพอในพระบรมวงษานุวงษ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาแก่พระยาสุนทรบุรีมาก เพราะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณด้วยความสวามิภักดิ์ เปนที่ชอบพระราชอัธยาไศรย ทั้งเปนสหชาติเกิดร่วมปีพระชนมพรรษาด้วย ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาแก่พระยาสุนทรบุรีเปนอันมาก เพราะเปนผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลี

พระบาทเปนที่ทรงคุ้นเคยแลพอพระราชอัธยาไศรยมาช้านาน ตั้งแต่ยังมิได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติตลอดมาจนกาลบัดนี้ พระยาสุนทรบุรีรับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านานโดยสม่ำเสมอ อุสาหทำนุบำรุงรักษาราชการในน่าที่ให้เจริญมาโดยลำดับมิได้เสื่อมทราม จนมีชนมายุเจริญไวยกว่าสมุหเทศาภิบาลทั้งปวงในเวลานี้นับว่าเปนผู้ที่รับราชการเปนอย่างดีได้ผู้หนึ่ง ควรเปนตัวอย่างของข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งปวงที่จะดำเนินตาม เมื่อผู้ที่มีวุฒิปรีชาเห็นปานนี้ มีรับราชการอยู่ในตำแหน่งใด ๆ ก็สมควรที่จะได้รับพระราชทานบันดาศักดิอันสูงสุดในตำแหน่งนั้น เปนบำเหน็จความชอบเพื่อเปนเกียรติยศสืบไปนาน

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้พระยาสุนทรบุรีมีอิศริยศักดิเปนจ้าพระยา มีราชทินนามว่า เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ ปฐมนครินทร์วิบุลยศักดิ นิตยสวามิภักดิ์รามาธิบดี ศรีมณฑลิกาธิการวิสิษฐ ธรรมสุจริตกฤตัญญูการ พิริยแรงหาญราญทุรชน โสภณสุนทรารชุนวงษ์ บรมราชประสงค์สิทธิปฏิบัติ พุทธาทิรัตนสรณธาดา อุดมอาชวาธยาไศรย อภัยพิริยบรากรมพาหุ ดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญศุขสวัสดิพิพัฒมงคลทุกประการ เทอญ ฯ

บุตรของท่าน คือ พระสฤษดิพจนกร (ชาย) นายขวัญวังสรวง (เชื้อ) ปลัดวังในกระทรวงวัง เปนต้น

เจ้าพระยาธรรมศักดิมนตรี สนั่น

เจ้าพระยาธรรมศักดิมนตรี สนั่น เทพหัสดิน ณกรุงเทพ เปนบุตรพระยาไชยสุรินทร เจียม ๆ เปนบุตรพระยาราชภักดี ช้าง ต้นสกุลเทพหัสดิน ณกรุงเทพ

ถวายตัวเปนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕ ได้ออกไปเล่าเรียนวิชาในประเทศอังกฤษ กลับมารับราชการในกรมศึกษาธิการ เปนหลวงไพศาลศิลปสาตร แล้วเลื่อนเปนพระในรัชกาลที่ ๕ ในรัชกาลปัตยุบันนี้เลื่อนเปนพระยาไพศาลศิลปสาตร แล้วเปนพระยาธรรมศักดิมนตรีสรรพศึกษาวิธีธุโรปการ ตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ เปนเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พระราชทานหิรัญบัตรเปนเจ้าพระยาธรรมศักดิมนตรี เมื่อปีมเสง พ.ศ. ๒๔๖๐ มีคำประกาศดังนี้

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เปนอดีตภาค ๒๔๖๐ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปตสังวัจฉร ธันวาคมมาศ เอกติงสมสุรทินจันทรวาร โดยกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ฯลฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระยาธรรมศักดิมนตรี ได้ถวายตัวเปนมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รับราชการสนองพระเดชพระคุณ ในสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พระยาธรรมศักดิมนตรี เปนผู้มีฉันทพิริยอุตสาหะในการศึกษาวิชาอักษรศาสตร์แต่เยาว์มา ได้เข้าศึกษาวิชาครูเป่ม

นักเรียนสอนคนแรก ครั้นพุทธศักราช ๒๔๓๗ กรมศึกษาธิการได้เปิดโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ขึ้น พระยาธรรมศักดิมนตรีก็ได้เข้าเปนนักเรียนอาจารย์ แลเปนคนแรกที่ได้รับประกาศนิยบัตรครูของกรมศึกษาธิการ เมื่อครั้งกรมศึกษาธิการจะเริ่มเปลี่ยนวิธีสอนในโรงเรียนให้ต้องตามกาลสมัย คือ สอนนักเรียนพร้อม ๆ กันเปนชั้น ๆ กระทรวงธรรมการเห็นว่า พระยาธรรมศักดิมนตรี เปนผู้มีคุณวุฒิสามารถในเชิงวิชาครูแลวิธีสอน จึงให้บรรดาครูโรงเรียนหลวงในกรุงเทพฯ มาฟังปาฐกถาว่าด้วยวิชาครูแลวิธีสอนที่วิทยาทานสถาน แลเลือกพระยาธรรมศักดิมนตรีเปนผู้แสดงจนตลอดวิชา พระยาธรรมศักดิมนตรีได้สำแดงอัธยาศรัยแลความสามารถยังประโยชน์ให้เกิดแก่ครูอาจารย์เหล่านั้นเปนอันมาก แม้ในเวลานั้นมีผู้ที่เปนอาจารย์ของพระยาธรรมศักดิมนตรีเองอยู่หลายคนก็ดี ก็ได้รับคำชี้แจงของพระยาธรรมศักดิมนตรีโดยเคารพ ภายหลังพระยาธรรมศักดิมนตรีได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงออกไปศึกษาวิชา ณประเทศยุโรป แลได้ประกาศนิยบัตรครูของประเทศอังกฤษเปนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง เมื่อกลับจากประเทศยุโรป พระยาธรรมศักดิมนตรีได้ตรวจแลเรียนแบบแผนวิธีจัดการศึกษาในประเทศอินเดียทั้งภาคเหนือแลภาคใต้ ซึ่งมีสำคัญต่างกันแล้วกลับเข้ามารับราชการในกรมศึกษาธิการ ตำแหน่งผู้สอนวิชาครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์แลเปนพนักงานแต่งแบบเรียนด้วย ต่อมาได้รับ

น่าที่ตรวจแลจัดโรงเรียน จึ่งได้จัดวางระเบียบแบ่งแขวงศึกษาในจังหวัดกรุงเทพ ฯ วางหลักสูตรระเบียบการตรวจโรงเรียนแลสอบไล่วิชานักเรียนตามวิธีใหม่เปนลำดับมา จนการศึกษาอย่างสมัยนี้ ซึ่งได้เริ่มขึ้นในกรุงเทพ ฯ ก่อน ได้ขยายแพร่หลายออกไปยังหัวเมืองมณฑล ครั้นพุทธศักราช ๒๔๔๕ ประจวบเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงดำรงพระอิศริยยศเปนสมเด็จพระยุพราช ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาณประเทศยุโรป เสด็จพระราชดำเนินกลับคืนพระมหานคร ทางประเทศสหกรณรัฐอเมริกาแลประเทศยี่ปุ่น พระยาธรรมศักดิมนตรีได้ออกไปกับขบวนข้าราชการที่ออกไปรับเสด็จ เพื่อตรวจแลศึกษาวิธีการศึกษาของประเทศยี่ปุ่นด้วย การที่ได้ตรวจแลศึกษาแบบแผนวิธีจัดการศึกษา ทั้งฝ่ายตวันตกแลตวันออก ย่อมกระทำให้พระยาธรรมศักดิมนตรี เปนผู้มีปรีชาสามารถชำนาญในการจัดการศึกษาเปนอันมาก ได้นำแบบแผนการศึกษาอันได้เปลี่ยนแปลงแลเจริญขึ้นตามสมัยในประเทศต่าง ๆ มาดัดแปลงแก้ไขใช้ในประเทศสยามให้เปนไปชอบ ประกอบด้วยคุณประโยชน์แลดำเนินรวดเร็วขึ้นอีกเปนอันมาก พระยาธรรมศักดิมนตรีได้เปนครูในการฝึกหัดครู แลแต่งแบบเรียนของกรมศึกษาธิการมาตั้งแต่ชั้นแรก แบบเรียนที่พระยาธรรมศักดิมนตรีแต่งเอง ได้เปนคุณเปนประโยชน์แก่บรรดาครูอาจารย์แลกุลบุตรทั้งหลายก็มีมาก ทั้งพระยาธรรมศักดิมนตรีได้เปนผู้รับราชการในกระทรวงธรรมการตลอดมานับตั้งแต่ได้เปนครู จนเปนผู้ตรวจจัดการเล่าเรียน เปนเจ้ากรมราชบัณฑิต

เปนเจ้ากรมตรวจ เปนปลัดทูลฉลอง เปนผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี ตลอดจนเปนเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในพุทธศักราช ๒๔๕๙

นอกจากรับราชการประจำในตำแหน่งน่าที่แล้ว พระยาธรรมศักดิมนตรีได้รับราชการพิเศษอีกเปนหลายอย่าง คือเปนผู้สอนวิชาครูที่วิทยาทานสถาน เพื่อแก้ไขวิธีสอนในโรงเรียนหลวงให้ดำเนินตามแบบแผนอย่างใหม่ เปนกรรมการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงขึ้น รวบรวมนักเรียนมหาดเล็กข้าหลวงเดิมตั้งการสอนที่ โรงเรียนราชกุมารเดิม ในพระบรมมหาราชวัง พระยาธรรมศักดิมนตรี ได้เปนกรรมการจัดการ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง จัดวางระเบียบการให้ดำเนินเปนลำดับมา จนได้ขยายการแลย้ายไปตั้งอยู่ที่บริเวณพระราชวังดุสิตณบัดนี้ ภายหลังเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนผู้รั้งตำแหน่งผู้บัญชาการ แล้วเปนผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ฯ ส่วนทางโรงเรียนมหาดเล็กหลวงจึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯหย่อนภาระลงคงเปนแต่กรรมการ แลเมื่อได้รับตำแหน่งเปนเสนาบดีกระทรวงธรรมการแล้ว จึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้เปนผู้ตรวจการพิเศษมาจนบัดนี้ อนึ่งเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๔ ได้ทรงตั้งข้อบังคับลักษณปกครองกองลูกเสือขึ้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนผู้ตรวจการลูกเสือมณฑลกรุงเทพ ฯ เปนคนแรก ได้จัดการตั้งกองลูกเสือให้เปนรูป

แลเริ่มฝึกหัดครูเปนผู้กำกับลูกเสือ ภายหลังกรมศึกษาธิการได้ส่งครูเหล่านั้นออกไปรับราชการในมณฑลต่าง ๆ ครูเหล่านั้นได้ไปเปนผู้กำกับลูกเสือ เปนประโยชน์แก่การลูกเสือในมณฑลทั้งหลายด้วย ส่วนราชการในน่าที่ผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ฯ ก็ได้ตั้งใจอุสาหะจัดวางระเบียบขยายการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นจนได้โปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเปนมหาวิทยาลัย พระราชทานนามว่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยณบัดนี้

เมื่อรฦกถึงราชการต่าง ๆ ที่พระยาธรรมศักดิมนตรีได้รับสนองพระเดชพระคุณมาทั้งปวงนี้แล้ว ก็เปนพยานให้เห็นปรากฏชัดว่า พระยาธรรมศักดิมนตรีเปนผู้มีความรอบรู้ในวิทยาการ แลชำนาญในการจัดการศึกษาอย่างลึกซึ้งกว้างขวาง มีสติปัญญาวิจารณญาณอย่างสุขุมประกอบด้วยความอุสาหะพิริยภาพเปนอย่างยิ่ง มีความสามารถในราชกิจจานุกิจกระทำความชอบไว้ในราชการเปนอันมาก ทั้งเปนผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรมสุจริตมีอัธยาศรัยมั่นคงเยือกเย็น เปนผู้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคุ้นเคยมาช้านาน ทรงมั่นพระราชหฤทัยในความจงรักภักดีในส่วนพระองค์ แลตั้งใจดีต่อราชการอยู่เปนนิตย์ ตั้งใจปฏิบัติราชกิจน้อยใหญ่ต้องตามพระบรมราโชบายเปนอันดี มีความโอบอ้อมอารีแก่บรรดาเพื่อนข้าราชการแลชนเปนอันมาก ตั้งตนไว้ในฐานะอันสมควรแก่เกียรติยศฐานันดรศักดิที่ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงแต่งตั้งไว้ ในเวลานี้ก็ได้รับราชการใน

น่าที่เสนาบดีอันมีตำแหน่งสูงสุดแล้ว สมควรจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกย่องให้มีเกียรติยศใหญ่ยิ่งขึ้น

จึ่งมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระยาธรรมศักดิมนตรีขึ้นเปนเจ้าพระยา มีสมยาจาฤกในหิรัญบัฏว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิมนตรี ศรีสาสนวโรปกร สุนทรธรรมจริยานุวาท พิศาลศิลปศาสตรศึกษาธิการโกศล พิมลพงศ์เทพหัสดิน บรมนรินทรรามาธิราชสวามิภักดิ เสมาธรรมจักรมุรธาธร ราชกิจจานุสรสุทธสมาจาร ไตรรัตนสรณาลังการเมตตาชวาธยาศรัย อภัยพิริยบรากรมพาหุ นาคนาม ถือศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณพลสุขศิริสวัสดิพิพัฒมงคล ธนสารสมบัติ บริวารสมบูรณ์ทุกประการ เทอญ ฯะ

บุตรของท่าน คือ นายกำธร เทพหัสดิน ณกรุงเทพ เปนต้น

หมายเหตุ

๑) เจ้าพระยามหาเสนา (ปลี) ในพงษาวดารที่ว่าเปนพระยาทุกขราษฎร์นั้นเห็นจะคลาดเคลื่อน เปนพระไชยบุรณ์ปลัดคงถูกตามตำแหน่งหม่อมปลีนี้เปนบุตรออกญากลาโหมคลองแกลบ แต่นามเดิมชื่อใดไม่ปรากฏในจดหมายเหตุมีแต่ออกญาเพ็ชรพิไชย (ใจ) ปู่เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุญนาก, บุญมา) นับถือเจ้าพระยากลาโหมคลองแกลบว่าเปนญาติอันสนิทถึงแก่ยกบุตรสาวคนใหญ่ให้เปนภรรยา ไม่มีในจดหมายเหตุเลอียด สันนิฐานกัน ว่าออกญากลาโหมคลองแกลบ นั้นเปนบุตรหม่อมจิตรน้องชายออกญาเพ็ชรพิไชย (ใจ) ซึ่งเปนบุตรออกญาชำนาญ ซึ่งเรียกกันว่าจักรีแขกถึงอสัญกรรมแล้วจึงจักรีฝรั่ง เมื่อพระเพทราชาคิดขบถพระนารายน์สวรรคตแล้วนั้น หม่อมจิตรชอบพอกับหลวงสรศักดิซึ่งเปนกรมพระราชวัง หม่อมจิตรตามขึ้นไปทำราชการวังน่า ได้เปนที่ออกพระอินทรรักษาแล้วก็ถึงแก่กรรม ไม่มีในจดหมายเหตุต่อ เปนแต่เชื่อกันว่าออกญากลาโหมบ้านคลองแกลบ จะเปนบุตรพระอินทรรักษา (หม่อมจิตร) แลสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ท่านได้เล่าว่า เจ้าพระยามหาเสนา (ปลี) กับเจ้าพระยามหาเสนา (บุญนาก, บุญมา) ท่านนับถือกันเปนญาติ ครอบครัวเจ้าพระยามหาเสนา (ปลี) ตกไปเมืองพม่า คงอยู่แต่ตัวท่านกับน้องชายชื่อคุ้มภายหลังเปนพระยาสุรเสนา มีธาขาว่าแขนทั้งฤๅ แขนถึง เมื่อกรุงธนบุรีเจ้าพระยามหาเสนา (ปลี) หนีพม่าแล้วเข้าทำราชการกับกรมพระราชวัง

บวรมหาสุรสิงหนาท จึงได้เปนพระไชยบูรณ์ ปลัดเมืองพิศณุโลก ไม่ใช่พระยาทุกขราษฎร์

๒) เจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) เปนบุตรออกญาจ่าแสนยากร (เสพ) ซึ่งเปนบุตรออกญาเพ็ชรพิไชย (ใจ) ในวงษ์สกุลเฉกอหมัด เจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) นับเรียงลำดับโดยตรงเปนชั้น ๖ แลเจ้าพระยามหาเสนาเปนพี่ชายแต่ต่างมารดากัน เจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) เกิดเมื่อปีมเมียสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๐๐ พ.ศ. ๒๒๘๑ อ่อนกว่าในรัชกาลที่ ๑ สองปี เมื่อศึกพม่ามาติดพระนครถูกต้อนเข้าไปอยู่ในกำแพง เพราะท่านตั้งบ้านอยู่ที่วัดสามพิหารชานพระนครเมื่อก่อนกรุงเก่าจะเสีย ท่านได้พาภรรยากับบุตรออกจากพระนครหนีเล็ดลอดไปอัมพวาสวนนอก เข้าสวามิภักดิในรัชกาลที่ ๑ เพราะคุ้นเคยชอบพอกันมาแต่ก่อน ครั้นในรัชกาลที่ ๑ เสด็จเข้ามาปรนนิบัติราชการในกรุงธนบุรี ท่านก็ได้คุมครอบครัวในรัชกาลที่ ๑ เข้ามาอยู่กรุงธนบุรี แลได้ปลูกเรือนอยู่ในจวนเปนทนายน่าหอ แลตามเสด็จในงานพระราชสงครามทุกครั้งไม่ได้อยู่ในกรุงธนบุรีเลยด้วยเกรงเจ้ากรุงธนบุรีโดยที่ว่ามีอริกันมาแต่ก่อนนั้น ครั้นภรรยาเดิมท่านถึงแก่กรรม เหลืออยู่แต่บุตรหญิงคือเจ้าจอมมารดาตานี สามัญเรียกว่าเจ้าคุณวัง สมเด็จพระอมรินทรเมื่อยังดำรงพระยศเปนท่านผู้หญิงอยู่ มีความสงสารว่าเปนเชื้อสกุลขุนนางมาแต่ก่อน จึงประทานพระน้องนางเจ้าคุณนวลเปนภรรยา เรียกตามผ้าคู่ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๕ ว่าเจ้าคุณพระอยิกาโต ในรัชกาลบัดยุบันนี้

เปลี่ยนเปนเจ้าคุณพระราชพันธ์ชั้น ๑ โต ครั้นปราบดาภิเศกแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้เปนพระยาอุไทยธรรม ว่าแสงในแลช่างมุกด้วย พระราชทานบ้านให้อยู่ที่ท้ายวังแถวจวนเสนาบดี สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ท่านได้บอกว่า คือที่ตรงโบถพระนอนวัดพระเชตุพนเดี๋ยวนี้แลท่านเกิดที่นั่น เมื่อศึกพม่าทางหินดาดลาดหญ้า เจ้าพระยาธรรมา (บุญรอด) แลพระยายมราช (สน) เปนโทษ เมื่อราชการศึกแล้วจึงได้เปนพระยายมราช ครั้นครั้งทัพทวาย เจ้าพระยามหาเสนา (ปลี) สูญหายไปในกลางศึก จึงได้เลื่อนเปนที่เจ้าพระยามหาเสนาที่สมุหพระกลาโหม ถึงอสัญกรรมในปีฉลูสัปตศก จ.ศ. ๑๑๖๗ พ.ศ. ๒๓๔๘ เปนปีที่ ๒๔ ในรัชกาลที่ ๑ ชนมายุได้ ๖๘ ปี เมื่อว่าแสงในอยู่นั้นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ได้กราบทูลในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามให้ทันสมโภช ๑๐๐ ปี โปรดให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรเปนผู้ซ่อมมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้นท่านกราบทูลว่ามณฑปนี้เจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) เปนผู้ทำ โปรดให้กรมหลวงพิชิตซ่อมนั้นดีแล้ว เพราะกรมหลวงพิชิตพระราชทานให้เปนบุตรเลี้ยงของท่าน แลตู้มุกในมณฑปทั้งในหอมณเฑียรธรรม พระที่นั่งเสวตรฉัตร แลเครื่องราชูประโภคประดับมุกทั้งปวงนั้นสมเด็จเจ้าพระยาท่านบอกว่าเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) เปนผู้ทำทั้งนั้นตั้งแต่ยังเปนอุไทยธรรมจนเปนยมราช ตามความที่เปนจริงแลมีหลักฐานดังนี้

๓) เจ้าพระยามหาเสนา (ปิ่น) นี้เห็นจะถูกต้องตามพระนิพนธ์ที่ทรง ในเรื่องลำดับเสนาบดีนั้น ท่านเจ้าพระยาทิพากรวงษ์จะหลงคลาดเคลื่อนอยู่ ท่านให้ข้าพเจ้าดูเมื่อยังไม่ถึงแก่พิราลัยเพื่อให้รู้แลลอกคัดไว้ เกล้ากระหม่อมยังได้เรียนท่านว่า เจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) เปนเจ้าพระยามหาเสนาต่อเจ้าพระยามหาเสนายังไรได้ เพราะเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๑ เจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) ถึงอสัญกรรมต่อในรัชกาลที่ ๒ แลในจดหมายเหตุอื่นเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) ต่อเจ้าพระยามหาเสนา (ปลี) ในลำดับเสนาบดีท้ายพระราชพงษาวดารรัชกาลที่ ๑ ก็ยังคลาดเคลื่อนอยู่ที่เจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) เปนมหาเสนาก่อนเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค)

๔) เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช (บุญรอด) นี้ในวงษ์ญาติมีเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชเอง แลพระยาสีหราชฤทธิไกร (แย้ม) ได้บอกว่าเมื่อถูกถอดแล้วโปรดให้เปนพระยาเพทราชา เพราะเปนหมอเฒ่า แล้วจึงเปนเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช

๕) เจ้าพระยาเพ็ชรพิไชย
๖) เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี } สองชื่อนี้เกล้ากระหม่อมไม่เคยได้ยินแลไม่ได้พบในจดหมายเหตุ ไม่ทราบว่าใครทีเดียว

๗) เจ้าพระยาสุรินทราชา นี้ก็เหมือนกัน เกล้ากระหม่อมไม่เคยได้ยิน แต่ว่ามีบุตรหลาน แลเปนเจ้าพระยาหัวเมือง เอาเปนมีตัวได้แต่ไม่รู้ว่าใคร ชื่อใด

๘) เจ้าพระยามหาสมบัติ ในรัชกาลที่ ๑ นี้ เกล้ากระหม่อมก็พึ่งได้ยินชื่อ แต่ได้ทราบว่าเจ้าพระยามหาสมบัติ ฤๅว่าสมเด็จเจ้าพระยาก็ว่า เปนบิดาหม่อมมุกกรมหมื่นนรินทร แลเจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) ตาสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ แต่จะเปนในแผ่นดินใด ครั้งกรุงเก่า ฤๅกรุงธนบุรี ฤๅจะเปนเจ้าพระยามหาสมบัติผู้นี้ละกระมังก็ไม่ทราบแน่

๙) เจ้าพระยาในรัชกาลที่ ๑ ยังตกอยู่อีก ๑ คือเจ้าพระยาราชบุรี (เสม) บิดาเจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ (แสง) มีชื่อในจดหมายเหตุปูนบำเหน็จ แลในพงษาวดารรัชกาลที่ ๑ เลื่อนพระยาราชบุรีครั้งกรุงธน เปนเจ้าพระยาราชบุรี

เจ้าพระยาราชบุรี (เสม) นี้เปนบุตรท่านยายเดื่อแลท่านตาขุนแกล้ววงษ์เดียวกัน ท่านยายเดื่อเปนธิดาท่านยายเมือง ๆ เปนพี่นางพระอัยกาท่านตาเจ้าทอง เปนสามีสมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารีซึ่งเปนพระราชชนนีสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระพันปีหลวงในรัชกาลที่ ๒ นับเปนสาขาญาติในราชนิกูลบางช้าง เจ้าพระยาราชบุรี (เสม) เมื่อในแผ่นดินพระที่นั่งสุริยามรินทร เปนพระยาแม่กลอง ครั้นปลายรัชกาลนั้นได้เปนข้าหลวงออกไปเร่งส่วยหัวเมืองชายทเลฝั่งตวันออกเมื่อพม่ามาตีกรุงเก่าจึงได้

ค้างอยู่เมืองชลบุรี จึ่งได้เผ้าแลคุ้นเคยกับเจ้ากรุงธนบุรี เอาเงินส่วยที่เร่งได้ถวายเปนกำลัง ครั้นตั้งกรุงธนบุรีจึ่งโปรดให้เปนพระราชบุรีอยู่ตลอดรัชกาลนั้น ครั้นถึงรัชกาลที่ ๑ จึ่งโปรดเลื่อนให้เปนเจ้าพระยาราชบุรี ที่มีในจดหมายปูนบำเหน็จแลในพงษาวดารรัชกาลที่ ๑ เปนหลักฐานอยู่

เจ้าพระยาราชบุรี (เส็ม) ได้ท่านอินวงษ์เดียวกัน บุตรขุนศรี (ชู) น้องท่านยายเดื่อ มีบุตรคือเจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์ (แสง) ๑ พระยาราชบุรี (บิดาคุณเจ้ากรม ภุมเสน) ๑ รวม ๒ คน

๑๐) เจ้าพระยามหาเสนา (บุญมา) มีบุตรหลานคือพระยาเพ็ชรบูรณ์ (นุช) พระยาอภัยพิพิธ (กระต่าย) ธิดาคือเจ้าจอมมารดาหรุ่นในรัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาในพระเจ้าบรมวงษ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี

๑๑) เจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์ (แสง) ที่สมุหพระกลาโหม เปนบุตรเจ้าพระยาราชบุรี (เส็ม) นับในสาขาราชนิกูลบางช้าง มีในจดหมายเหตุปูนบำเหน็จแลในพงษาวดารรัชกาลที่ ๑ โปรดให้นายแสงเปนพระยาแม่กลอง (สมุทสงคราม) แล้วเลื่อนมาเปนพระยาราชบุรีแล้วโปรดให้เปนเจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์ ที่สมุหพระกลาโหม มีบุตรธิดามากถึง ๒๗ คน เรียกกันว่าแซ่ราชบุรี

๑๒) เจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม นามเดิมสังข์ (เรียกกันว่าเจ้าคุณทหาร) ราชนิกูลบางช้าง เปนบุตรเจ้าคุณทองอยู่เรียกนามตามผ้าคู่ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๕ ว่า เจ้าคุณพระอัยิกาผู้ใหญ่ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

เรียกว่าเจ้าคุณพระราชพันธุ์ผู้ใหญ่ชั้น ๑ เปนพระพี่นางสมเด็จพระอมรินทรา บรมราชินีพระพันปีหลวงในรัชกาลที่ ๒ แลท่านตาขุนทองวงษ์เดียวกัน เดิมในรัชกาลที่ ๑ เปนจางวางมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย) ทรงเรียกว่าพี่สังข์ เถลิงถวัลยราชอุปราชาภิเศกเปนกรมพระราชวังบวรพระบัณฑูรใหญ่แล้ว ทรงตั้งให้เปนพระยาศรีสุริยวงษ์จางวางมหาดเล็ก ซึ่งมีนามปรากฏตั้งโรงทานเมื่อสมโภชวัดพระศรีรัตนศาสดารามปีมเสง (แจ้งอยู่ในหมายเกณฑ์ในพระราชวิจารณ์) ครั้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเปนรัชกาลที่ ๒ แล้ว เจ้าพระยาพระคลัง (กร) ถึงอสัญกรรม โปรดให้เปนเจ้าพระยาพระคลัง ท่านผักใฝ่อยู่ในมาตุคามให้ภรรยาน้อยประทับตราบัวแก้วเอาศีศะลง ความทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท รับสั่งว่าพี่สังข์เลอะนักแล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญตราบัวแก้วไปรักษาไว้ที่พระคลังมหาสมบัติ เมื่อจะประทับจึงไปประทับที่พระคลังมหาสมบัติตามสารบบ แลโปรดให้พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ซึ่งทรงกำกับกรมพระคลังมหาสมบัติอยู่แล้ว ทรงกำกับกรมท่าด้วย เพราะจะว่ากันได้ด้วยเปนหลาน ครั้นเจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์ (แสง) ถึงอสัญกรรมแล้ว จึงโปรดให้เปนที่สมุหพระกลาโหม ในเวลานั้นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิพลเสพ ได้ทรงกำกับกรมพระกลาโหมมาแต่ครั้งเจ้าพระยามหาเสนา (บุญมา) เพราะท่านชรามาก เจ้า

พระยามหาเสนา (สังข์) อยู่มาจนถึงรัชกาลที่ ๓ ถึงอสัญกรรม บุตรชายไม่มีมีแต่ธิดาคน ๑ ชื่อคุณหงษ์ ถวายทำราชการเปนเจ้าจอมอยู่งาน ไม่มีบุตรธิดา สิ้นเชื้อสาย

๑๓) เจ้าพระยาพลเทพ (ฉ่ำ) ในสารบาญเจ้าพระยาไปเรียงไว้ในรัชกาลที่ ๑ คลาดเคลื่อนไป ควรจะเรียงไว้ในลำดับเจ้าพระยาพลเทพในรัชกาลที่ ๒ เปนที่ ๑ ก่อนพลเทพ (ทองอิน)

ท่านหรุ่น ภรรยาสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ เปนบุตรพระยาพิศณุโลก (ภูล) หลานเจ้าพระยาพลเทพ (ฉ่ำ) ได้บอกว่าเจ้าพระยาพลเทพ (ฉ่ำ) เปนข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๒ ว่าเปนเจ้ากรมแลเมื่ออุปราชาภิเศกแล้ว เปนพระยาสันทมิตร ครั้นผ่านพิภพเปนรัชกาลที่ ๒ แล้ว ได้เปนพระยาพลเทพ ต่อเจ้าพระยาพลเทพ (บุนนาค บ้านแม่ลา) ที่เปนโทษคราวหม่อมเหม็น แต่นี้เปนคำเล่าบอกของลูกหลาน ไม่พบหลักฐานในจดหมายเหตุ

๑๔) เจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) นี้ได้ทราบว่าเปนน้องกรมหมื่นนรินทร เปนบิดาท่านผู้หญิงจันทร์ภรรยาสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ เปนตาสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ แลเปนพ่อตาเจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) ด้วย เมื่อในรัชกาลที่ ๑ โปรดให้กรมหมื่นนุชกับเจ้าครอกวัดโพธิ์กรมหลวงนรินทรเทวี ตั้งวังอยู่ที่ท้ายวังริมวัดโพธิ์แถวจวนเสนาบดี ใกล้กันกับจวนเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) เจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) ก็อยู่บ้าน

ติดกับวังนี้ ภายหลังจึงโปรดให้เลื่อนไปอยู่เคียงวังบูรพาเดี๋ยวนี้ เจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) ก็ตามไปด้วย ทำบ้านอยู่เคียงวังข้างถนนพาหุรัดเดี๋ยวนี้ แลในรัชกาลที่ ๑ นั้นเจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) ว่าเปนพระยาราชภักดี มาจนรัชกาลที่ ๒ พระยาพลเทพ (ฉ่ำ) ถึงอสัญกรรมแล้ว จึงได้เปนพระยาพลเทพอยู่จนปลายรัชกาลที่ ๒ ครั้งครอเฟิดเข้ามา จึงโปรดให้พระยาสุริยวงษ์โกษาเปนเจ้าพระยาพระคลัง แล้วโปรดให้จตุสดมภ์เปนเจ้าพระยาเหมือนกันหมด แต่นั้นมามีคำพูดว่าพ่อตากับลูกเขยเปนเจ้าพระยาพร้อมกันอยู่มาจนรัชกาลที่ ๓ จึงถึงอสัญกรรม พระยาศรีสรไกรบุตรเขยจึงได้เปนเจ้าพระยาพลเทพ ต่อถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๓ ตำแหน่งว่าง

๑๕) เจ้าพระยามหาเสนา (น้อย) นี้ที่ว่าเปนบุตรขุนนางครั้งกรุงเก่านั้นคือ เปนบุตรจมื่นไวยวรนารถ (หนู) น้องชายออกญาจ่าแสนยากร (เสน) บิดาเดียวกันจึงเปนเรียงพี่เรียงน้องกับเจ้าพระยามหาเสนา (ปลี, บุญนาก, บุญมา) เมื่อกรุงเก่าเสียแก่พม่า เจ้าพระยามหาเสนา (น้อย) หนีไปเมืองขอม (คือเขมร) มีบุตรหญิงกับภรรยาเขมรคนหนึ่ง ชื่อลออ ซึ่งเปนบรรพสัตรีของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ภายหลังเมื่อตั้งกรุงแล้ว เจ้าพระยามหาเสนา (น้อย) ทราบว่าตั้งกรุงธนบุรีแล้วก็เข้ามาแต่ตัว ครอบครัวอยู่เมืองเขมร เดิมปรากฏว่าทำราชการเปนหลวงทรงพลราบ แล้วเปนพระยาศรีสุริยพาหะ เปนผู้ที่มีฝีปากเปนเอก เมื่อเปนทูตไปเมืองญวน

เจ้าเวียดนามโปรดปรานแลสรรเสริญเข้ามามาก แล้วได้เลื่อนที่เปนพระยายมราชชราอยู่แล้ว กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ได้ทรงกำกับกรมเมืองเพราะเกี่ยวข้องเปนญาติ ต่อปลายรัชกาลที่ ๒ จึ่งได้เปนเจ้าพระยาพร้อมกับจตุสดมภ์อื่น ครั้นมาในรัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยามหาเสนา (สังข์) ถึงอสัญกรรมแล้ว จึ่งโปรดให้เปนเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา อยู่ไม่นานนักเพราะท่านชราเวลาที่เบอรนีเข้ามาได้ไปหาแลสนทนากับเจ้าพระยามหาเสนา (น้อย) ผู้นี้ ถึงอสัญกรรมแล้ว จึ่งเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ว่าที่สมุหพระกลาโหม สมเด็จเจ้าพระยาทั้งเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ได้บอกว่า สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่องค์น้อยท่านนับถือมาก เรียกว่าหม่อมอา สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์เอาเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์มาเลี้ยง รักใคร่สนิทสนมมากถึงให้อยู่บนตึก เพราะเปนญาติทางเจ้าพระยามหาเสนา (น้อย) นี้

๑๖) เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) เมื่อปลายรัชกาลที่ ๑ เปนจมื่นเสมอใจราช ร่วมสมัยกับสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่เปนจมื่นไวยวรนารถ มาในรัชกาลที่ ๒ ว่ากันว่าไม่โปรดเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) จึ่งให้เปนเจ้าพระยาอภัยราชาไปเปนผู้ใหญ่สำเร็จราชการอยู่วังน่า จมื่นเสมอใจ (สิงห์) บุตรก็ย้ายไปรับราชการอยู่วังน่า เปนที่พระยาเกษตรรักษาอยู่กรมนา เปนโทษเมื่อพายเรือแซงกระบวนหลวง ต้องรับพระราชอาญาจำอยู่ที่ตรางกรมพระตำรวจริมกำแพงข้างประตูวิเศษไชยศรี พระบาทสมเด็จ

พระนั่งเกล้าแต่ยังดำรงกรมเสด็จเข้าวัง เจ้าพระยาบดินทรคอยเฝ้าที่น่าตราง แลทรงพระเมตตาพระยาเกษตรรักษา ครั้นเถลิงถวัลยราชสมบัติพ้นโทษ โปรดตั้งให้เปนพระยาราชสุภาวดี เปนผู้แขงแรงในการทัพศึกครั้งอนุเวียงจันท์เปนขบถ พระยาราชสุภาวดีจับอนุได้ มีความชอบ จึ่งโปรดเลื่อนให้เปนเจ้าพระยาราชสุภาวดี ว่าที่สมุหนายก ด้วยเจ้าพระยาอภัยภูธรถึงอสัญกรรมในระหว่างศึกเวียงจันท์ ภายหลังจึ่งได้เปนเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายก ถึงอสัญกรรมในปีรกาเอกศก จ.ศ. ๑๒๑๑ วันพฤหัศบดี เดือน ๗ แรม ๙ ค่ำ แลท่านเกิดปีรกานพศก จ.ศ. ๑๑๓๙ พ.ศ. ๒๓๒๐ อายุได้ ๗๒ ปี

๑๗) เจ้าพระยานคร (น้อย) บุตรชายหญิงที่ควรจะกล่าวคือ เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าเฉลิมวงษ์ บุตรเจ้าพระยานคร (น้อย) น้องท่านผู้หญิงอิน (๑) เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่ (๒) เจ้าจอมน้อยเล็กในรัชกาลที่ ๓ (๓) เจ้าพระยามหาศิริธรรม (เมือง ฤๅน้อยใหญ่ก็เรียก) (๔) เจ้าพระยานคร (น้อยกลาง) (๕) พระยาเสนหามนตรี (น้อยเล็ก ฤๅน้อยเอียดก็เรียก) เปนสามีคุณปลัดน้อยเสงี่ยม

๑๘) สมเด็จองค์ใหญ่ เกิดปีวอกสัมฤทธิศก วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ จ.ศ. ๑๑๕๐ พ.ศ. ๒๓๓๑ เปนจมื่นไวยวรนารถแต่ในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งมีชื่อปรากฏเปนผู้รับพระราชโองการมาสั่งหมายเลตาะพระเคราะห์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ทูลกระหม่อมใหญ่ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ

เมื่อประชวรหนักในรัชกาลที่ ๑ นั้น แจ้งอยู่ในพระราชวิจารณ์ ครั้นรัชกาลที่ ๒ จึ่งโปรดเกล้า ๆ ให้เปนพระยาสุริยวงษ์มนตรี จางวางมหาดเล็ก แต่ขึ้นไปรับราชการอยู่วังน่าด้วย แล้วเปนพระยาสุริยวงษ์ เปลี่ยนมนตรี เปนโกษา ว่าการกรมท่า ภายหลังจึ่งเปนเจ้าพระยาพระคลังในรัชกาลที่ ๓ แลว่าที่สมุหพระกลาโหมตลอดรัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ ดูเหมือนจะก่อนบรมราชาภิเศก ภายหลังพระราชทานพระสุพรรณบัตรพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเปนเจ้าฟ้าจุธามณี ฤๅอิศเรศจุธามณีก่อนบวรราชาภิเศก เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ก็ให้เรียกว่าเจ้าพระยาอรรคมหาอุดมบรมวงษ์ธิบดีไปพลางก่อน แลรับสุพรรณบัตรในปีกุญนั้นเอง เพราะท่านรีบทำหอนั่งใหม่ให้ทันเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานสุพรรณบัตร เปนสมเด็จเจ้าพระยา

๑๙) สมเด็จองค์น้อย ในรัชกาลที่ ๓ เปนพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี เมื่อเจ้าพระยามหาเสนา (น้อย) ถึงอสัญกรรม ตามจดหมายเบอร์นีว่าจะโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังเปนมหาเสนา พระยาศรีพิพัฒน์เปนเจ้าพระยาพระคลัง แต่เจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมเปนมหาเสนาด้วยท่านรู้อยู่ว่าไม่มีใครเหนือท่านได้ จึ่งเปนการหมองหมางในระหว่างพี่น้อง เจ้าพระยาพระคลังจึ่งว่าที่สมุหพระกลาโหม แล้วโปรดเกล้า ๆ ให้พระยาศรีพิพัฒน์เปนเจ้าพระยายมราช พระยาศรีพิพัฒน์ไม่ยอมเปน จึ่งโปรดให้มีบันดาศักดิเสมอเสนาบดี นั่งในที่ประชุมผู้ใหญ่ ครั้นในรัชกาล

ที่ ๔ โปรดให้เรียกว่าเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติไปพลาง ต่อเดือน ๑๑ จึงได้เสด็จมาพระราชทานสุพรรณบัตรเปนสมเด็จเจ้าพระยา ท่านเกิดปีกุญ วันอังคาร เดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ อายุ ๖๗ ถึงพิราลัยปีมะเสงนพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ พ.ศ. ๒๔๐๐

๒๐) เจ้าพระยาภูธราภัย ในรัชกาลที่ ๓ เปนนายสนิทหุ้มแพรแล้วเปนหลวงศักดินายเวรมหาดเล็ก แล้วเปนพระสุริยภักดี ถูกถอดเมื่อปลายรัชกาล ได้รับเจ้าจอมลูกจันทน์ธิดาพระยามหาเทพ (ปาน) ออกมารักษาตัวอยู่บ้านช้านานแล้วได้เปนภรรยา ความทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทจึงได้ถูกถอดเพราะเปนคนเกณฑ์ข้างในอยู่ แลมีพระราชนิพนธ์ว่า "หนูกับวิฬา กากับนกเค้า เข้ากับหม้อ ไม้ล่ะพ้อกับหมี" พระสุริยภักดีกับบุตรีพระยามหาเทพ ครั้นรัชกาลที่ ๔ โปรดให้แห่เสด็จในที่เจ้ากรมพระตำรวจในสระขวา เปนพระยามหามนตรี แล้วเปนยมราช สมุหนายก

๒๑) เจ้าพระยาพลเทพ (เอี่ยม) เปนบุตรคุณม่วงธิดาเจ้าคุณชูโตเปนราชนิกูลบางช้าง ในรัชกาลที่ ๓ เปนจมื่นศรีสรรักษ์หัวหมื่นมหาดเล็กต่อจากจมื่นศรีสรรักษ์ (ถัด) พี่ชายจนตลอดรัชกาล รัชกาลที่ ๔ พระราชทานพระแสงให้ไปว่าที่ผู้ใหญ่ในกรมนา แลเปนที่ปฤกษาการอื่นด้วย เรื่องพระแสงนี้เมื่อในรัชกาลที่ ๔ เสด็จเข้าไปสรงน้ำพระบรมศพรัชกาลที่ ๓ เห็นพระแสงต่าง ๆ ข้างที่มีอยู่มากองค์ มีพระราชดำรัสว่ามากมายนักถือไม่หมด ควรจะเอาไปพระราชทานเจ้านายแลข้าราชการที่มีความชอบเสียบ้าง ส่วน

ข้าราชการนั้นพระราชทานสมเด็จองค์ใหญ่ ๑ สมเด็จองค์น้อย ๑ พระยาศรีสุริยวงษ์ (ช่วง) ๑ จมื่นศรีสรรักษ์ (เอี่ยม) ๑ จมื่นราชามาตย์ (ขำ) ๑ แลเจ้านายผู้ใหญ่ มีกรมหลวงวงษาธิราชสนิทเปนต้น จมื่นศรีสรรักษ์ (เอี่ยม) เมื่อไปว่าราชการกรมนาในเดือน ๖ สามัญเรียกว่าพระนายศรีกรมนา ในเวลานั้นเปนโรคภายในอยู่แล้วมาว่าที่ได้ ๒ เดือนเศษ ครั้นถึงเดือน ๘ ปีกุญนั้นเองก็ถึงอสัญกรรม ในที่ว่าได้ค่าตราเพียง ๓๐ ตำลึงเท่านั้น เมื่อถึงอสัญกรรมจึงพระราชทานโกษฐแลพานทองกลมมาตาเครื่องยศเล่นาบดีมาตั้งที่น่าศพ ประกาศให้เรียกเจ้าพระยาพลเทพ เมื่อถึงอนิจกรรมแล้ว สามัญยังเรียกพระนายศรีกรมนาอยู่ตามเดิมโดยมาก

๒๒) สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ ท่านผู้หญิงจันทร์เปนธิดาเจ้าพระยาพลเทพ ๆ เปนน้องกรมหมื่นนรินทร (หม่อมมุก) เมื่อเปนที่สมุหพระกลาโหมเติมสร้อยทินนามในสุพรรณบัตรพระราชทาน เพิ่มศักดินาอีก ๑๐๐๐๐ เปน ๒๐๐๐๐ ในรัชกาลที่ ๔ เสด็จมาพระราชทานสุพรรณบัตรที่จวน แลเมื่อเปนสมเด็จเจ้าพระยาในรัชกาลที่ ๕ ก็พระราชทานสุพรรณบัตรที่จวนเหมือนกัน ท่านเกิดปีมะโรงสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ ตรงกับวันที่ ๒๕ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๐๘

๒๓) เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ เกิดปีรกาเบญจศก จ.ศ. ๑๑๗๕ เมื่อเปลี่ยนทินนามเปนเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ ในรัชกาลที่ ๔ เสด็จมาพระราชทานสุพรรณบัตรที่จวน

๒๔) เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร) ฤาที่ถูก (ชุมพร) เพราะเกิดที่เมืองชุมพร เกิดเมื่อวันพฤหัศบดี เดือน ๗ แรม ๙ ค่ำ ปีรกาเอกศก จ.ศ. ๑๒๑๑ พ.ศ. ๒๓๙๒ เปนบุตรคนเล็กของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงษ์องค์ใหญ่ เดิมในรัชกาลที่ ๔ เปนบุตรข้าราชการผู้ใหญ่คนแรกที่เปนนักเรียนออกไปศึกษาในประเทศยุโรป แล้วเปนแอดเชอรรตราชทูตพิเศษไปกรุงปารีศ เมื่อปีขาลอัฐศก จ.ศ. ๑๒๒๘ ด้วยเรื่องเมืองเขมรแลสุรา พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์อรรคราชทูตเรียกมารับราชการทูต ครั้นกลับเข้ามาในปีเถาะนพศก จ.ศ. ๑๒๒๙ พ.ศ. ๒๔๑๐ โปรดให้เปนนายราชาณัติยานุหาร พนักงานเชิญรับสั่งไปต่างประเทศ ช่วยราชการในกรมพระอาลักษณ์ ถือศักดินาหุ้มแพรต้นเชือก ๕๐๐ ครั้นปีมะเส็งเอกศกในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้รั้งตำแหน่งจมื่นศรีสรรักษ์หัวหมื่นมหาดเล็ก ปีรกาเบญจศก ๑๒๓๕ บรมราชาภิเศกครั้ง ๒ โปรดให้เปนพระยาภาสกรวงษ์วรราชาณัติ นฤปรัตนสุปรีย์ ราชไปรเวตสิเกรตารี จางวางมหาดเล็กแลเปนเลฟเตอแนนต์เคอแนล บังคับการกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ ปีชวดสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ เปนที่เกษตราธิบดี พ.ศ. ๒๔๓๕ โปรดให้หมายตั้งเปนเจ้าพระยาภาสกรวงษ์

๒๕) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ไม่มีบุตรธิดา

๒๖) เจ้าพระยาสิริรัตนมนตรี บุตรกับเอกภรรยา (๑) หม่อมใหญ่เทวกุล ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมพระยาเทวะวงษ์วโรปประการ

(๒) พระยาสุธรรมไมตรี (สงบฤาฦกตาง)　(๓) พระยารัตนโกษา (เล็ก)

บิดาพระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร (อู๊ด) สุจริตกุล

สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่　　อุปบัติปีวอกสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๕๐ พิราลัยปีเถาะเบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ อายุ ๖๘ ปี

สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย　　อุปบัติปีกุญตรีศก จ.ศ. ๑๑๕๓ พิราลัยปีมะเส็งนพศก จ.ศ. ๑๒๑๙ อายุ ๖๗ ปี

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์　อุปบัติปีมะโรงสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ พิราลัยปีมะเมียจัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ อายุ ๗๕ ปี

เจ้าพระยาทิพากรวงษ์　　อุปบัติปีรกาเบญจศก จ.ศ. ๑๑๗๕ พิราลัยปีมะเมียโทศก จ.ศ. ๑๒๓๒ อายุ ๕๘ ปี

เจ้าพระยานิกรบดินทร (โต) เกิดปีมะโรงฉศก จ.ศ ๑๑๔๖ ถึงอสัญกรรมปีชวด จ.ศ. ๑๒๒๖ อายุ ๘๑ ปี

เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช) เกิดปีมะโรงสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ ถึงอสัญกรรมปีชวดสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๔๐ อายุ ๗๐ ปี

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (บุญศรี) เกิดปีวอกสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๕๐ ถึงอสัญกรรมปีจอฉศก จ.ศ. ๑๒๓๖ อายุ ๘๖ ปีเศษ

เจ้าพระยายมราช (ครุธ) เกิดปีมะโรงสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๗๐ ถึงอสัญกรรมปีเถาะนพศก จ.ศ. ๑๒๒๙ อายุ ๕๙ ปี

เจ้าพระยายมราช (แก้ว) เกิดปีชวดฉศก จ.ศ. ๑๑๖๖ ถึงอสัญกรรมปีมแมตรีศก จ.ศ. ๑๒๓๓ อายุ ๖๗ ปี

เจ้าพระยาพลเทพ (เอี่ยม) เกิดปีมะเส็งนพศก จ.ศ. ๑๑๕๙ ถึงอสัญกรรมปีกุญตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๓ อายุ ๕๕ ปี

เจ้าพระยามหาศิริธรรม (เมือง ฤาน้อยใหญ่) เกิดปีชวดฉศก จ.ศ. ๑๑๖๖ ถึงอสัญกรรมปีมะแมเอกศก จ.ศ. ๑๒๒๑ อายุ๕๕ปี

เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วร) เกิดปีชวดสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๑๙๐ ถึงอสัญกรรมปีชวดสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ อายุ ๖๑ ปี

เจ้าพระยาภาณุวงษ์ (ท้วม) เกิดปีขาลโทศก จ.ศ. ๑๑๙๒ ถึงอสัญกรรมปีมะเมียฉศก จ.ศ. ๑๒๗๖ อายุ ๘๔ ปี

เจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง (เพ็ง) เกิดปีมเส็งตรีศก จ.ศ. ๑๑๘๓ ถึงอสัญกรรมปีฉลูตรีศก จ.ศ. ๑๒๕๓ อายุ ๗๐ ปี

เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ) เกิดปีเถาะเอกศก จ.ศ. ๑๑๘๑ ถึงอสัญกรรมปีจออัฐศก จ.ศ. ๑๒๔๘ อายุ ๖๘ ปี

เจ้าพระยารัตนบดินทร์ (บุญรอด) เกิดปีจอสัปตศก จ.ศ. ๑๑๘๗ ถึงอสัญกรรมปีจอสัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๖๐ อายุ ๖๑ ปี

เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (พุ่ม) เกิดปีมะโรงโทศก จ.ศ. ๑๑๘๒ ถึงอสัญกรรมปีฉลูตรีศก จ.ศ. ๑๒๖๓ อายุ ๘๑ ปี

เจ้าพระยานรรัตน (โต) เกิดปีฉลูตรีศก จ.ศ. ๑๑๙๓ ถึงอสัญกรรมปีชวดจัตวาศก จ.ศ. ๑๒๗๔ อายุ ๘๑ ปี

เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธ์ (เทศ) เกิดปีฉลูตรีศก จ.ศ. ๑๑๙๓ ถึงอสัญกรรมปีมะแมนพศก จ.ศ. ๑๒๕๙ อายุ ๖๖ ปี

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม) เกิดปีชวดจัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔

เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน) เกิดปีชวดจัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔

เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ (โต) เกิดปีชวดจัตวาศก จ.ศ. ๑๒๑๔ ถึงอสัญกรรมปีระกาโทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ อายุ ๕๘ ปี

เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. คลี่) เกิดปีเถาะเบญจศก จ.ศ. ๑๒๐๕ ถึงอสัญกรรมปีฉลูเบญจศก จ.ศ. ๑๒๗๕ อายุ ๗๐ ปี

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) เกิดปีขาลจัตวาศก จ.ศ. ๑๒๐๔ ถึงอสัญกรรมปีมะแม จ.ศ. ๑๒๖๙ อายุ ๖๖ ปี

เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช (เจก) เกิดปีฉลูตรีศก จ.ศ. ๑๒๐๓ ถึงอสัญกรรมปีระกา จ.ศ. ๑๒๗๑ อายุ ๖๙ ปี

เจ้าพระยายมราช (ปั้น) เกิดปีจอจัตวาศก จ.ศ. ๑๒๒๔

เจ้าพระยาสุรสีห์ (เชย) เกิดปีชวดฉศก จ.ศ. ๑๒๒๖

เจ้าพระยาสิริรัตนมนตรี เกิดปีมแมสัปตศก จ.ศ. ๑๑๙๗

เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ (ม.ร.ว. สท้าน) เกิดปีขาลอัฐศก จ.ศ.๑๒๒๘

เจ้าพระยาอภัยราชา (ม.ร.ว. ลบ) เกิดปีมเส็งนพศก จ.ศ. ๑๒๑๙

เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต(ม.ร.ว.อรุณ)เกิดปีมโรงอัฐศกจ.ศ.๑๒๑๘

เจ้าพระยาพระเสด็จ (ม.ร.ว. เปี้ย) เกิดปีเถาะนพศก จ.ศ. ๑๒๒๙

ถึงอสัญกรรมปีมโรงอัฐศก จ.ศ. ๑๒๗๘ อายุ ๔๙ ปี

เจ้าพระยาธรรมา (ม.ร.ว. ปุ้ม) เกิดปีฉลูนพศก จ.ศ. ๑๒๓๙

เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ (ชม) เกิดปีฉลูเบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕

เจ้าพระยาธรรมศักดิมนตรี (สนั่น) เกิดปีชวดอัฐศก จ.ศ. ๑๒๓๘

บอกแก้คำผิดแลตก

น่า	บันทัด	คำผิด	คำถูก
๑๕	๑	พฤเทพ	พระคลัง
๑๙	๗	คุณที่	เจ้าคุณพี่
๔๘	๓	พระราชสุภาวดี	พระยา
๑๖๒	๔	เสท	เล่น
๑๖๖	๓	พระราชบุรี	พระยา
๑๖๖	๙	ธิดา	มีธิดา
๑๗๗	๑๕	จอ	ระกา
๑๗๗	๑๖	๖๑	๗๓
๑๗๗	๔	๘๑	๗๑